

Федерациялық құрылым, әрине, мемлекеттің демократиялық құрылышына, жалпы демократиялық мемлекеттік формаға қайши келмейді. Керісінше, ол демократиялық принциптің белгісі. Ол әрбір жеке адам, азамат болсын немесе жеке әлеуметтік топ болсын, олардың жекелік дербестігін, субъектілігін құрметтеудің түрі. Ондай құрметтеуге әрбір жеке адамнан бастап қандай да болмасын халық, топ, тайпа, тап т.т. принцип жүзінде лайықты деп қаралуы тиіс. Іс жүзінде тарихта бұл принцип көбінесе орындалған жок. Бірақ одан ол принциптің түпкі ақиқаттылығы жоғалмайды. «Жалпы адамгершілік және философиялық тұрғыдан алғанда, – деп жазды М.Шоқай, – жақсы халық, жаман халық деген ұғым жок. Халықтың бәрі бірдей. Бірақ саяси тұрғыдан алғанда – мәселе басқашалау. Бұл салада халықтар өзінің саяси дайындығына, жалпы дайындық деңгейіне қарай бірнеше топтарға бөлінеді. Әсіресе бұрынғы патшалық және қазіргі Кенес Ресей сияқты көп ұлттан құралған «құрама мемлекет» ішінде тенденциялық пен өзін-өзі билеу жолындағы құресп дәүірінде бұл айырмашылықтардың маңызы орасан зор... Біз қазіргі заманғы саяси құрылышы өзімізден өлдекейдегі озық, ұлken бір халықтың шенгеліне түсіп қалдық. Ол бізден анағұрлым бай, анағұрлым тығыз топтасқан әрі кай жағынан алғанда да бізден анағұрлым артық қаруланғанды» /8/. Өз сөзімен айтқанда «Вольтершіл», Руссоның, Канттың ойларына, тіпті Ницшениң идеясына да сілтеме жасап қана емес, сыни тұрғыда баға беріп отыратын М.Шоқайдың осы сөздерінің ар жағында тұтас бір философиялық негіз жатыр. Оның түпкі өзегі Руссада біршама нышандары көрінген, Канттың шығармашылығында метафизикалық мағынада өрбітілген адамның дүниеде болуының түпкі жолы, болу тәсілі еркіндік екендігі жайындағы идея. Тарихи дамудын қандай деңгейінде тұрмасын, адам еркіндікке үмтүлады. Егер ол өз еркіндігін қамтамасыз етуге жеткілікті деңгейде үйімдаспаған, біліктілігі тәмен, нашар қаруланған т.т. болса, бағынуға, тәуелділікке көнуі ықтимал. Белгілі бір кезенге дейін. Адамдардың өзін-өзі анықтауға деген құқығы осы адамдар болмысның түпкі өзегі еркіндік екендігінен шығатының бұрын да айтқанбыз. Егер философиялық, адамгершілік тұрғысынан адамдар, халықтар бірдей, тен болатын болса, ол тенденциялық топті табиғатының, адамдық мәнінің (сущность) бірдейлігінде. Яғни адам қандай деңгейде тұрмасын, бәрібір адам. Түпкі мәнділігі еркіндік болғандық-

тан олардың барлығының өзін-өзі билеуге, өзінің кім, қандай және қалай болатындығын өзі шешушеге қақылы. Ол, XVIII ғасырдағы «табиғи құқық» теориясы өкілдері айтқандай, адамнан ажыратуға болмайтын қасиет. Өйткені одан ажыраған адам болудан қалады. М.Шоқайдың «жаман халық», «жақсы халық», деген ұғымдар философияда жоқ деп отырғаны осы. Әрі бұл тұста философия да, адамгершілік те бір тұрғыда тоғысып тұр. Бұдан шығатын қорытынды: адамдарды адам ететін нәрсе – олардың қаншалықты деңгейде үйімдасқандығы, топтасқандығы, қаруланғандығы, күштілігі, әлсіздігі т.т. сондай белгілері емес, олардың адамгершілік деңгейі. Олай болса қазіргі заманғы шынайы гуманизм, егер ол бар болса, адамның осы түпкі құндылығын қастерлеуі тиіс. Бұқіл адамдарапалық, халықаралық, мемлекетаралық қатынастар осы принциптерге орнығы қажет.

ӘДЕБІЕТ

1. Есмагамбетов К.Л. Әлем таныған тұлға. Алматы, 2008, 121-бет.
2. Мұстафа Шоқай. Таңдамалы. Екінші том. Алматы. 1999, 318-бет.
3. Сонда. 289-бет.
4. Есмагамбетов К.Л. Әлем таныған тұлға. Алматы, 2008, 129-бет.
5. Сонда. 129-бет.
6. Мұстафа Шоқай. Таңдамалы. Екінші том. Алматы. 1999, 241-бет.
7. Сонда. 406-бет.
8. Сонда. 271-бет.

Резюме

В статье освещается вопрос о том, какую форму государственного правления для будущего независимого Туркестана М.Шоқай считал наиболее подходящей. Такой формой, как и деятели партии «Алаш», он рассматривал парламентскую республику. По мнению автора из всех форм демократического государства они избрали парламентскую потому, что именно она способна обеспечить гражданам наиболее широкие права и свободы и закрывает пути для перехода на авторитарный режим.

Summary

The question on what form of the state government for the future independent Turkestan M.Shokaj considered as the most suitable is taken up in the article. Such form, as well as activists of "Alash" party, he considered the parliamentary republic. According to the author from all forms of the democratic state they have selected parliamentary because it is capable to provide to citizens the widest rights and freedom and closes ways for transition to an authoritative regime.